

summerte det beste og det verste fra den religionshistoriske skole (p. 13). H oppsummerer resultater fra en *ny religionshistorisk skole* (p. 11 ff.). Andre representanter er: M. Hengel, R. Bauckham, A. Segal, J. Fossum, D. Juel, K.-W. Niebuhr, C. Newman, L. Stuckenbruck, C. Gieshchen og D. Hannah (p. 12).

H tar avstand fra både den (gamle) religionshistoriske skole og det han kaller prekritisk/antikritisk apologetikk. Begge retninger har en felles forutsetning: Hvis noe kan vises å ha oppstått gjennom en historisk prosess, kan det ikke være guddommelig «åpenbaring» eller ha vedvarende teologisk betydning (p. 8). Men sann historisk-kritisk metode er først og fremst å være selv-kritisk — bl.a. kritisk til egne forutsetninger. Bousset's skille mellom Jesu etiske fromhet og «Kristus-kulten» i den hellenistiske kristenhet var teologisk motivert. Slik kunne Bousset postulere en «opprinnelig» kristendom lik hans egen liberale protestantisme (p. 10–11).

Jeg er enig med James Dunn at boken er imponerende og gir en utmerket plattform for videre diskusjon. (Dunn innrømmer i sin rescensjon å være et, litt avvikende, medlem av «the Early High Christology Club».) Ifølge M. Casey er boken veldig god, velskrevet, obligatorisk lesning og en fremragende monografi. Likevel finner han noen svakheter (særlig at H ikke er overbevist om Casey's egen tese).

H gir i notene en god første innføring i egen og andres forskning. Perioden H behandler (ca. 30–170 CE) er så omfattende at bare den nyeste og, etter H's oppfatning, mest relevante litteraturen nevnes. F. eks., en Paulus-monografi av S. Kim (1981) er ikke nevnt i bibliografien. A. Segal (1990) er nevnt, men lite brukt, mens H støtter seg på C. C. Newman (1992).

H vil skrive for en vid leserkrets (p. xiv) og lykkes. Boken er gjennomtenkt og pedagogisk. Til å være på dette nivået, er den lettlest, ja, elegant skrevet. Fokuset på den tidlige tilbedelsen av Jesus er givende for arbeidet med nytestamentlig kristologi. Sammenlignet med Bousset's *Kyrios Christos* er boken et langt skritt i riktig retning.

Trond Skinstad

Antje Jackelén: *Time & Eternity: The Question of Time in Church, Science and Theology*. 345 sid. Templeton Foundation Press, Philadelphia & London 2005.

Antje Jackelén, professor i systematisk teologi angriper problematiken kring tid og evighet utifrån tre disipliners perspektiv: teologins, fysikens og filosofins. Boken riktigvis alltså ikke bare till teologer. Jackelén utgår ifrån en systematisk teologisk metod med inslag av analytisk filosofi. Trots det akademiska relativt tunga språket är boken vackert skriven. Dess-

utom tror jag, att hennes lösning på tidsproblematiken är nydanande.

Å ena sidan vill Jackelén ge en annorlunda förståelse av tidens och evighetens roll i både vetenskap och teologi och å andra sidan vill hon skapa en dialog mellan vetenskap och teologi med hjälp av ett konkret begrepp. Hon eftersträvar en dualism eller pluralism mellan dessa discipliner.

Det första Jackelén frågar sig är vad kristna psalmer och hymner kan förmedla om relationen mellan Gud och tid, om evighet, om framtiden och relationen mellan människan och tiden. Hon börjar med en kvantitativ och kvalitativ analys av tid och evighet såsom termerna används i tyska, engelska och svenska hymner. Man anar att man kommer att få en annan uppfattning om tid och evighet när Jackelén är klar med sin analys.

Hon studerar vidare begreppen tid och evighet som de används i Gamla och Nya Testamentet. I GT är tiden berättad, allt som sker, sker i, med och under upplevelsen av tid. Det som händer i tiden är det som är det intressanta. Enligt författaren skall tiden förstås som både cirkulär och linjär, som en relation mellan det som återkommer och det som skall komma. NT:s tid ses ofta mot bakgrund av grekisk filosofis tidsperspektiv. Det finns dock en väsentlig skillnad. I det grekiska tänkandet finns idéer om rum, en bestämd ordning och oändligheten medan NT talar om tid i termer av eskatologiska och andra centrala händelser. I NT representerar Jesus Kristus tidens slut genom korset som ses som tidpunkten mellan tidsåldrarna. Därför är det viktigt att studera tiden utifrån eskatologins perspektiv, där tiden är en relation mellan det som redan är och det som inte ännu är. Jackelén undersöker alltså tre tolkningar av tiden: den kvantitativa, den ontologiska, och den eskatologiska tolkningen.

I tredje kapitlet får vi följa Newton, Einstein, Heisenberg och Bohr och deras förståelse av tid och rum. På Newtons tid bestod universum av en tredimensionell verklighet som rör sig framåt i tid. Tiden uppfattades som uniform och var därmed kvantifierbar och delbar. Newton gjorde rum och tid till permanenta scener där det ligger på fysikernas bord att förklara handlingarna i dramat. När Einstein gjorde om tid och rum till ett rumtidskontinuum blev tiden (koordinattid) relativt observatören och ljusets hastighet det absoluta. Detta innebär att skillnaden mellan scenen och föreställningen blivit något konstruerat. Fysikerna kan inte bara ägna sig åt att förklara aktörernas handlingar, de måste även kunna beskriva aktörerna, scenen, publiken och även interaktionen dem emellan. När sedan kvantmekanikerna erövrar mer forskningsmark får tiden status av att vara en parameter, av något omätbart som kommer till bara i observationens ögonblick. Subjektivitetens och objektivitetens gränser blir suddi-

gare. Det viktiga är nu att tiden kan förstås som en relation — en relation till en observation av en del av verkligheten. Ännu tydligare blir det i kaosteorin.

Slutsatsen i det fjärde kapitlet blir då också att den mest lämpliga förståelsen av tiden är att förstå den som en relation. Vare sig den kvantitativa eller den ontologiska modellen ger en rättvis bild av rumtidskomplexiteten enligt Jackelén. Däremot visar sig den eskatologiska förståelsen av tiden vara i linje med denna tanke. Här finns spänningen mellan det som finns och inte ännu finns som en eskatologisk upplösning av linjär kronologi. Hon ser en likhet mellan modern fysik och teologi i det att båda tenderar att lämna en statisk reduktionistisk förståelse för en relationistisk dynamisk sådan. I detta sammanhang är det värt att betrakta begreppet treenigheten därför att senare definitioner av begreppet går från att ha haft en metafysisk förståelse av en Yttersta Verklighet eller Substans till en relationistisk uppfattning av Gud. Om det finns någon slags korrespondens mellan skaparen och det skapade är det rimligare att länka kaotisk dynamik till Gud än statisk ordning. Enligt Jackelén bör vi omvärdera tanken att Gud är den högsta *simplicitas*. Det kanske är rimligare att kalla Gud för den högsta *complexitas*.

Avslutningsvis kan jag säga att *Time & Eternity* är en mycket läsvärd bok och inte en som man sätter på hyllan efteråt men som man har i närheten som uppslagsverk om tidsperspektiv i olika discipliner, Bibeln och kyrkan. Det är kreativt av Jackelén att utforma tiden som en relation i den moderna fysiken som i teologin, att se sambandet dem emellan med avseende på denna tidsförståelse. Om det nu är någonting som jag som filosof saknar skulle det vara en utveckling av en interdisciplinär tidsuppfattning som relation. Det skall inte ses som kritik snarare som ett uttryck för att tanken är mycket intressant. Man kan t.ex. ställa följande frågor. Vart leder oss idén om tiden som en relation? Vad vinner vi på det i jämförelse med andra möjliga uppfattningar av tid och evighet? Vad betyder detta för relationen mellan vetenskap och teologi? Till exempel, om tiden ur kvantmekaniskt perspektiv kan ses som en relation mellan en superposition (helheten) och en observatör (enheten), och ur eskatologiskt perspektiv som en relation mellan det som är (enheten) och det som ännu inte är (helheten), på vilket sätt och i vilken utsträckning kan fysikens och teologins relationära tidsuppfattning förstärka varandra, och med avseende på vad?

Anne L. C. Runehov

Joint Working Group between the Roman Catholic Church and the World Council of Churches. Eighth Report 1999–2005. 119 sid. WCC Publications,

Geneva 2005. — One, Holy, Catholic and Apostolic. Ecumenical reflections on the Church. Ed. Tamara Grdzeldze. Faith and Order Paper no. 197. 270 sid. WCC Publications, Geneva 2005.

Detta är två böcker från det ekumeniska arbetet som kan läsas som en lägesrapport om var en del av det ekumeniska samtalet befann sig 2005, men där också några av bidragen kan tydliggöra fällor och möjligheter i den teologiska labyrint som ekumeniken är.

JWG-rapporten är en stafettpinne som arbetsgruppen (ledd av bl.a. svensken Jonas Jonson) överlämnar till uppdragsgivarna, Kyrkornas Världsråd och Påvliga Enhetsrådet, för att dessa skall ge ett nytt mandat inför de samtal som ska fortsätta dem emellan. Hela rapporten finns tillgänglig också på nätet: www.wcc-coe.org/wcc/what/ecumenical/8thjointworkinggroup.pdf. Det som här är teologiskt intressant är två studierapporter: «Ecclesiological and Ecumenical Implications of a Common Baptism» resp. «The Nature and Purpose of Ecumenical Dialogue».

Faith and Order-boken innehåller papers från tre ecklesiologiska konferenser — 2001 om kyrkan som sakramental, 2002 om auktoritet och lärande i kyrkan, 2003 om «Ministry and Ordination in the Community of Women and Men in the Church». Inom varje område finns förutom diskuterande texter (några återkommer jag till nedan) dels välinformerade översikter om det hittillsvarande ekumeniska arbetet inom området, dels en *report* eller *aide-mémoire* från resp. konferens. Varje del i boken är på så sätt ett steg på vägen mot den ecklesiologiska ekumeniska text på en högre nivå som förbereds — den kommer att heta «The Nature and Mission of the Church».

En första reflektion gällande båda böckerna är att de tydligt befinner sig i den typ av teologisk diskurs där det är *kyrkliga* frågor som gäller — ekumenik så som man känner igen den från 1900-talet. De traditionella dialogerna fortskrider som om inget hade hänt, medan kyrkornas verklighet glider iväg åt ett annat håll: snabbt rasande siffror för samfunden i det nordatlantiska området, möten med new age, med «andra» religioner och med religionsfientlighet, alltmer tydliga krav på förändrade ställningstaganden i frågor om delaktighet och moral.

En andra reflektion kan vara det inte ovanliga konstaterandet — i allmänhet utan förklaring — att «detta är inte ekumenikens tid»: De snabbast växande samfunden är evangelikal fundamentalister, föga intresserade av WCC-ekumenik, och den romersk-katolska kyrkan. Vad gäller den senare är bilden mångtydig: man står utanför WCC, men är mycket ekumeniskt aktiv, och deltar intensivt i Faith and Order. Samtidigt markerar det Påvliga enhetsrådets ledare, kardinal Kasper, i sina årliga översikter att de förändringar i